

низации, содействующие распространению образования, в Пензенской губернии во второй половине XIX-начале XX века / О.В. Доброва // Известия Томского политехнического университета. – 2007. – Т. 310. – №3. – История. – С. 89–93. 9. Ивенина Т.А. Система культурно-просветительских организаций и учреждений в дореволюционной России (1859-1917) гг.: дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.02 / Ивенина Татьяна Анатольевна. – М., 2004. – 552 с. 10. Капранова Е.Г. Общественная инициатива в деле народного образования (на примере Общества распространения начального образования в Нижегородской губернии) / Е.Г. Капранова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – История. – 2007. – №2. – С. 200–206. 11. Клопыжников С.В. Культурно-просветительская деятельность социально ориентированных обществ в России конца XIX – начала XX веков / С.В. Клопыжников // Аналитика культурологи. – 2006. – №1. – С. 48–54. 12. Макаруч С.В. Культурно-просветительские общества в городах Сибири и Дальнего Востока (1907-февраль 1917) / С.В. Макаруч // Проблемы культуры городов России. – Омск. – 1996. – ч.1. С. 81–83. 13. Маркова М.Ф. Культурно-просветительская и общественная деятельность мусульман г. Томска в начале XX века. – режим доступа до документа: <http://www.sun.tsu.ru/mninfo/000063105\305\image\305-075-078.pdf>. 14. Позднякова Р.А. Библиотека в контексте культурно-просветительской деятельности России конца XIX – начале XX века / Р.А. Позднякова // Аналитика культурологи. – 2006. – №2. – С. 17–20. 15. Попов Д.И. Государственная власть и культурно-просветительские

общества в Сибири в начале XX в.: проблема взаимоотношений / Дмитрий Иванович Попов // Вестник Тюменского государственного университета. – 2004. – №1. – С. 18–27. 16. Попов Д.И. Культурно-просветительские организации и либерально-оппозиционное движение в Сибири в 1907-1914 гг. – режим доступа до документа: <http://www.omsu.omskreg.ru/histbook/articles/1998/a057/article.shtml>. 17. Попов Д.И. Культурно-просветительские общества и сибирское краеведение во второй половине XIX – начале XX века / Д.И. Попов // Вестник Томского государственного университета. – 2005. – № 288. – С. 124–126. 18. Романова Н. Культурно-просветительские общества Петербурга и власть конца XVIII-XX вв. (к истории взаимоотношений). – режим доступа до документа: <http://www.jewish-heritage.org/tp3a6r.htm>. 19. Савинова М.А. Народные чтения как одна из форм внешкольного образования в России (вторая половина XIX-начало XX века) / М.А. Савинова // Известия Пензенского государственного педагогического университета. Исторические науки. – 2007. – №3. – С. 134–136. 20. Туманова А.С. Общественные организации города Тамбова на рубеже XIX – XX веков / Анастасия Сергеевна Туманова. – Тамбов: Изд-во ТГУ имени Г.Р. Державина, 1999. – 163 с. 21. Туманова А.С. Общественные организации и союзы России в начале XX века / А.С. Туманова // Россия и современность мир. – 2002. – №3. – С. 120–137. 22. Туманова А.С. Общественные организации и русская публика в начале XX в. / Анастасия Сергеевна Туманова. – М.:Новый хронограф, 2008 – 320 с.

Надійшла до редколегії 27.01.10

Б. Патриляк, асп.

СЕЛЯНСЬКІ ЗАВОРУШЕННЯ У ШЕПЕТІВСЬКОМУ ОКРУЗІ УСРР В ЛЮТОМУ-БЕРЕЗНІ 1930 р. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті розглянуті причини, перебіг та наслідки масових селянських заворушень у Шепетівському окрузі УСРР в лютому-березні 1930 р., викликаних першою хвилею масової колективізації.

In this article we examine the reasons, course of events and consequences of mass peasant unrest in Shepetivskiy district of USSR in February-March 1930, which were born by the first wave of mass collectivization.

До 60-х рр. XX століття селяни становили більшість населення України. Відтак, було б цілком справедливо стверджувати, що вітчизняна історія, значною мірою є історією селянства. Історією, яка, на жаль, залишається маловивченою у багатьох найважливіших аспектах.

Очевидно, що одним із найскладніших періодів у багатомісячній історії українського селянства стала доба більшовицьких соціально-економічних експериментів, яка була пов'язана не лише із радикальним руйнуванням звичного укладу селянського життя, але й із загибеллю мільйонів сільських мешканців.

Цілком зрозуміло, що насильницькі дії з боку більшовицької влади, покликані реорганізувати село на комуністичних засадах викликали гострий супротив з боку селянства. Перша хвиля суцільної колективізації та розкуркулення спричинила масовий опір практично на всій території УСРР. У деяких місцях спалахнули справжні збройні повстання. Відтак вивчення зазначених подій набуває особливої **наукової актуальності**. Без дослідження всіх виявів активного і пасивного опору селянства заходам радянської влади, очевидно, що ми ніколи не зможемо адекватно реконструювати картину життя українського суспільства в 1930-х рр.

Попри те, що зазначена проблема вже має власну скромну **історіографію**, на жаль, ще досі не вдалося відтворити більш-менш цілісної картини подій через обмеженість доступу до спеціальних архівних матеріалів. С.Кульчицький у одній колективній праці українських істориків зазначає, що збройний опір селян суцільній колективізації не набув великого поширення через те, що зброя, яка залишалася з воєнних часів була "викачана" чекістами, а у степовій і лісостеповій зоні партизанським загонам важко було б розгортатися [9, С. 142]. Натомість інші дослідники, такі як Л.Гриневич, В.Васильєв відзначають масовість селянських повстань. У 2009 р. побачила світ збірка документів і матеріалів про одне з найпотужніших селянських збройних

повстань – Павлоградське, що відбулося у квітні 1930 р. на Дніпропетровщині.

Проте відомо, що павлоградським подіям передували повстання у прикордонних округах тодішньої УСРР у березні 1930 р. Завданням цієї статті є максимально точно відтворити хід та з'ясувати особливості селянських заворушень у Шепетівському окрузі в лютому-березні 1930 р., використовуючи дані Державного архіву Хмельницької області. У віднайдених нами матеріалах з обласного архіву міститься доволі детальна інформація Шепетівського окружного комітету КП(б)У про політичний стан в окрузі у зв'язку з масовими селянськими виступами, що дозволяє скласти більш-менш повне уявлення про хід і наслідки селянських заворушень.

Інтенсивність селянських виступів у Шепетівському окрузі була зумовлена шаленими темпами колективізації, нав'язаними окружним керівництвом. Не менш завзято воно виконувало плани з розкуркулення і закриття култових споруд.

Ще восени 1929 р. окружним земельним відділом був розроблений план, згідно з яким, до кінця весняної сівби потрібно було колективізувати 38,2 % посівної площі. Проте 6-7 грудня 1929 р., бюро окружного прийняло рішення колективізувати до травня 1930 р. 50%, а до жовтня – 75% всіх земель округу. Шепетівське керівництво навіть клопотало перед Політбюро ЦК КП(б)У про внесення округу до районів суцільної колективізації [4, С. 82].

Свої плани шепетівське окружне керівництво навіть перевиконало. Темпи колективізації в окрузі були рекордними для Правобережної України. Станом на 1-3 лютого 1930 р. тут (згідно з даними підготованими в апараті ЦК КП(б)У) було колективізовано 61 % землі. Рекордною була і кількість районів суцільної колективізації (райони, де колективізовано більше 50% земель) – 8 з 13. Для порівняння: у степовій частині України (де колективізація рухалась найшвидшими темпами) на цей період у середньому було колективізовано 42,1 % землі, на Лівобережжі – 22,8 %, на Правобережжі – 30,7 % [4, С. 152, 153].

У доповідній Шепетівського окружного комітету КП(б)У від 7 березня 1930 р. до Інформсектору ЦК КП(б)У за підписом секретаря окружного партійного комітету (далі – ОПК) Пилипенка (під грифом "цілком таємно") "Про політичний стан округу, що характеризується масовими селянськими волинками" йдеться про те, що рішучий наступ на куркуля, ліквідація його як класу на базі рішучого проведення суцільної колективізації, активізувало і консолідувало куркульські, контрреволюційні елементи та духовенство. Окружні партійні керівники, вже ознайомившись зі статтею Й.Сталіна "Запаморочення від успіхів" від 2 березня 1930 р., пояснюють складність ситуації тим, що округ межує з Польщею, а в минулому був ареною боротьби з "петлюрівцями", насичений колишніми учасниками "петлюрівського" руху, різноманітних банд, колишніми жандармами і поліцейськими, контрабандистами, які за умов близькості кордону стають агентами польської розвідки [7, Арк. 1]. Отже, неабиякі масштаби заворушень у окрузі, партійне керівництво намагалось перш за все пояснити історичними та географічними чинниками. Власне ж завзяття у проведенні колективізації відступило на другий план.

Масові селянські виступи в Шепетівському окрузі розпочалися з Плужанського району. Безпосереднім поштовхом до хвилювань стало закриття церкви у районному центрі Плужне. З цією метою було переобрано правління церковної общини, воно тричі подавало клопотання до сільради про закриття церкви. 13 лютого комісія у складі двох представників районного виконавчого комітету (далі – РВК) і голови сільради прийняла майно церкви і ключі. 14 лютого була створена комісія для ревізії церковного майна у складі уповноваженого РВК та двох комсомольців. Під час ревізії члени комісії та голова товариства спільного обробітку землі (далі – ТСОЗ) ходили у церкві в шапках, що спровокувало бійку між ними і прихожанками церкви.

У ніч з 14 на 15 лютого місцевий священик Аверкій Войко об'їхав навколишні села, закликаючи селян стати на захист церкви. 15 лютого у Плужному зібралося до 1500 селян з навколишніх сіл, переважно жінок вимагаючи повернути ключі від церкви. Секретар РВК змушений був задовольнити цю вимогу. Того ж дня у церкві була відправлена служба Божа і було обране нове правління церковної общини. Ця перша перемога надихнула селян на подальші рішучі дії.

16, 17 і 18 лютого священик А.Войко разом зі священиком села М'якоти і групою жінок, чоловіків яких заарештувало Державне політичне управління (далі – ДПУ) за 1-ю категорією і призначило до виселення, готували у Плужному свято на честь повернення церкви. Свято було заплановане на 19 лютого, але так і не відбулося [7, Арк. 3, 4].

Вже 20 лютого у Плужному група жінок з 80 осіб почала руйнувати годівницю місцевого ТСОЗу. Того ж дня увечері райпарткомом були скликані збори, на яких були присутні до 300 жінок. Після наполягань головуючого на тому, щоб усі позбавлені голосу покинули збори, присутні заявили: "У нас немає позбавленців, ми всі рівні, підемо всі, коли так", і покинули збори. На зборах активу постановили продовжувати роботу і сформувати ударну бригаду.

21 лютого, коли актив вийшов на роботу для відновлення пошкоджених приміщень ТСОЗу, їх оточив натовп, що складався переважно з жінок. З вигуками: "У нас коней забирають, чоловіків беруть, нас грабують", вони накинулись на актив. Селяни зруйнували конюшню, побивши при цьому 8 комуністів і комсомольців із вигуками: "Віддавайте насіння і реманент!" [7, Арк. 5].

22 лютого у Плужному на честь відкриття церкви так відбулося урочисте богослужіння, на яке зібралась

велика кількість селян Плужного і навколишніх сіл. Після закінчення богослужіння люди висунули категоричні вимоги: повернути насіння, інвентар та худобу і припинити колективізацію. Представники ОПК і обласного виконавчого комітету (далі – ОВК) намагались влаштувати мітинг. У відповідь з натовпу безперервно лунали вигуки: "Віддавайте зерно й реманент, ми до ТСОЗу не хочемо, поверніть нам тих, кого забрало ДПУ, бий їх стягуй з трибуни!". Після цього люди взялися розбирати усупільнені зерно та інвентар.

За даними ДПУ і РВК, 23 лютого усупільнене зерно почали розбирати у селах Хотень, М'якоти та Добринь, а 24 лютого – у Великих Радогощах, Шекеринцях, Коритному, Великій Гнійниці, Войтівцях, Залужжі, Юзківцях, Борисові. 26 лютого хвилювання вже охопили всі села Плужанського району і перекинулись на інші райони Шепетівського округу [7, Арк. 6].

Про особливу увагу до подій у Плужанському районі з боку партійно-державного керівництва УСРР свідчить той факт, що у Плужному 1 березня побував голова ДПУ України Балицький [4, С. 192].

Селянські вимоги щодо повернення усупільненого майна поступово почали переростати у суто політичні, антирадянські вимоги та гасла: "Надати всім право голосу, підемо до Польщі, бий комуністів і комсомольців, геть Радянську владу" [7, Арк. 6].

Згодом селяни стали чинити опір і озброєним представникам влади. У с. М'якоти 23 лютого селяни намагались роззброїти загін міліції, що приїхав для захисту місцевого активу. В результаті сутички загинув селянин. У Шекеринцях селяни роззброїли трьох прикордонників, що приїхали заарештувати організаторів волинки [8, Арк. 1].

Брутальне втручання у релігійні справи лише загострило есхатологічні настрої серед селянства, викликані процесом колективізації. У релігійно-символічному сприйнятті українського селянина радянська влада почала сприйматися як передвісник приходу антихриста [5, С. 144]. Рух за повернення церков поширювався округом – 23 лютого було відкрито церкву у селі Дзвінки [8, Арк. 1]. У селі Велика Гнійниця планували влаштувати церкву у приміщенні розгромленого місцевого кооперативу. Повсталі селяни часто мстилися комуністам за антирелігійну діяльність – у селі Шекеринці комуністів і комсомольців насильно затягували до церкви і змушували молитися [6, Арк. 76, 77]. Вимоги припинити переслідування церкви з боку держави були типовими для більшості населених пунктів округу. Селяни вимагали повернути культові споруди, впровадити викладання у школах закону Божого, припинити репресії проти духовенства. Партійними органами відзначається піднесення релігійності серед населення округу – до церкви почали ходити люди, які раніше ніколи цього не робили.

У заворушеннях брало активну участь як українське, так і польське та німецьке населення округу. 24 лютого у селі Великі Радогощі зі змішаним українсько-польським населенням натовп жінок роззброїв комуніста і заарештував його. Було розігнано сільраду. Лунали заклики: "Геть Радвладу, бий комуністів, забираймо дітей і йдемо до Польщі". В цьому селі було обрано нову сільраду [7, Арк. 8]. 7, 8 та 9 березня заворушеннями були охоплені німецькі колонії Дерманка, Конотоп та Михайлючка Судилківського району. Спочатку селяни вимагали припинення колективізації та введення у школах закону Божого. Пізніше вимоги селян радикалізувалися: у колонії Конотоп, під час зборів коло кірхи лунали заклики вбивати всіх членів партії, ЛКСМ та радянських працівників [7, Арк. 161].

Ситуація, що склалася у прикордонному Шепетівському окрузі наприкінці лютого – початку березня 1930 р.

викликала особливе занепокоєння керівництва УСРР. Для ліквідації селянських виступів до Шепетівки були спрямовані додаткові каральні сили.

27 лютого до Шепетівки прибув керівник ДПУ України В.Балицький. За його наказом до Шепетівки і Козятина було перекинуто додаткові сили ДПУ [4, С. 83]. Про неабиякі масштаби заворушень у Шепетівському окрузі свідчать і записи наркома Робітниче-селянської інспекції СРСР Г.Орджонікідзе, зроблені ним у березні 1930 р., в яких йдеться про те, що в Тульчинському, Шепетівському і Могилівському округах відбулося справжнє селянське повстання, яке було придушене військовою силою – в хід були пущені кулемети, а подекуди й гармати [4, С. 233].

У прикордонних районах округи масового характеру набули спроби переходу кордону. Перехід селянами кордону став однією з форм протесту проти владної сваволі. Групи у кілька десятків чоловік постійно робили спроби прорватися до Польщі. Згодом перехід кордону набув ознак своєрідних масових маніфестацій. З березня у селах Печиводи, Тростянець і Піддубці Ганнопільського району група жінок з 400 чоловік після розгрому складу з інвентарем намагався перейти кордон [6, Арк. 91]. Численні спроби перейти кордон особливо непокоїли владну верхівку. Адже вони красномовно свідчили про реальний стан справ в єдиній у світі "робітниче-селянській" державі, селяни якої масово намагались втекти до "панської" Польщі.

Гнів селян часто був спрямований проти вчителів, значна частина яких впроваджувала волю сталінського керівництва і сумлінно виконувала покладені на неї обов'язки. Часто освітян залучали до роботи комісій, що займалися виявленням реманенту та тяглової сили у селянських господарствах, виявленню заборгованості селян та ін. [2, С. 308]. Сильне невдоволення у селян викликала антирелігійна пропаганда серед дітей та молоді, що велась вчителями. Так, 24 лютого у селі Коритне (Плужанський р-н.) натовп жінок після розгону сільради побив голову комітету незаможних селян (далі – КНС), ТСОЗу і вчителя (останньому розгромили помешкання). Голова КНС разом з вчителем, переодягнувшись у жіночу одягу, втекли із села. Подібні події відбулися й 25 лютого у сусідньому селі Велика Гнійниця, де селяни, озброєні сокирами та палицями, розігнали сільраду і побили її голову, комсомольця і вчителя. У селі Хролин Судилківського району сільські збори 5 березня постановили серед іншого вислати із села 2-х вчителів. У селі Рисове того ж району селяни на чолі зі священником провели у місцевого вчителя обшук, після цього запропонували йому покинути село впродовж доби. Звичайно, далеко не всі сільські вчителі були вірними слугами сталінського режиму. Вчитель села Зубівщина Ганнопільського району Г.Денисюк вивісив коло млина у селі Берездів листівку "петлюрівського" змісту, у якій закликав не вступати до колективів і прогнозував близький кінець радянської влади [6, Арк. 77, 90, 91, 94].

На відміну від Плужанського району, де селянські вимоги пройшли певні еволюційні стадії, селяни інших районів округи одразу виступили з антиколективними та антирадянськими гаслами. У селі Кустівці Полонського району люди почали рвати портрети Леніна, Рикова та червоні прапори. На полонщині селяни запозичили деякі методи боротьби, що практикувалися у сусідньому Любарському районі Бердичівського округу – безперервно дзвонили у дзвони, чергували загони самооборони, озброєні палицями. Станом на 6 березня хвилюваннями в районі було охоплено 24 села з 27 [8, Арк. 17]. Подекуди люди почали братися до зброї. В селі Котелянка після арешту 10-ти організаторів заворушень міс-

цеві жителі разом з селянами Польської Новоселиці і Української Новоселиці створили групу з метою відбити заарештованих, до неї приєдналися мешканці Ново-Полонного. Люди були озброєні обрізами, гвинтівками, сокирами, вилами та мисливськими рушницями. Відбулася перестрілка з групою ДПУ, що супроводжувала заарештованих, з обох боків були вбиті та поранені [8, Арк. 12].

Повсталі селяни намагалися координувати свої дії. До Ляховецького району прибували посланці з Теофіпольського і Грицівського районів з закликами "розбирати все і вся" і обіцянками підтримки. 25 лютого до села Мислятин Ізяславського району прибула група селян з Плужанського району з закликами приєднуватись до повстання: "Що ви тут сидите, ви бачите, як ми впорались з нашим активом". Округом пересувались агітатори, що намагалися підняти народ на масову боротьбу. Були навіть випадки арешту агітаторів з Херсонського округу, які втекли від розкуркулення [6, Арк. 95, 96].

До збройних виступів селян Шепетівського округу спонукали чутки про те, що 5 березня повинна розпочатися війна між Польщею і СРСР [6, Арк. 83].

У низці сіл Теофіпольського району, за визнанням партійного керівництва округу, звичайні заворушення переросли у повстанський рух. Загони повсталих селян впродовж 3-4 днів кількісно зросли з 30 до 200-300 чоловік. "Кукурі" призначені до виселення за 2-ю категорією втікали з постійного місця проживання і долучалися до повстанського руху. Хвилювання перекидалися з одного села на інше. Висилалися делегації з закликами до всезагального повстання.

Вимоги селян були подібними до вимог у інших районах округу: щорічні перевибори сільрад, повернення страхових фондів, припинення колективізації, введення у школах закону Божого, підтримка церкви державою [7, Арк. 20, 21].

3 березня у селі Кузьминці Теофіпольського району був організований повстанський загін чисельністю до 200 чоловік, що діяв переважно в Антонінському районі округу [8, арк. 8]. Про його діяльність є короткі згадки у низці сучасних наукових досліджень [1, С. 85].

Після обіду 3 березня цей загін (33 кіннотники) з'явився у селі Сморшки Антонінського району. Повстанці атакували сільраду, де у той час відбувалося засідання активу. У результаті перестрілки були вбиті голова колгоспу Музичук і комуніст Сидизинський. Приміщення сільради підпалили, а тіла вбитих вкинули до вогню. Після цього загін рушив через село Криворудка до села Ледянки. Увечері 4 березня загін вступив до Ледянки, там були вбиті голова КНС Євстаф'єв, секретар сільради Роголюк та комсомолець. Про масштаби повстанського виступу можна судити з того, що до 6 березня до зони діяльності загону входили села Сморшки, Криворудка, Ледянка, Малі Пузирки, Федорівка, Трусилівка, Кучманівка, Христівка, Тернавка та інші села Антонінського району. У цих селах загін поповнювався "учасниками куркульського та антирадянського елементу" [7, арк. 22]. Одночасно 4 березня був зафіксований збройний виступ у селі Поляхове Теофіпольського району. Тут зібралося до 400 селян, вони почали бити актив і розбирати колективізоване майно. На місце прибула опергрупа міліції з 16 чоловік на чолі з уповноваженим ДПУ Євдоф'євим. Селяни відкрили вогонь із обрізів. Євдоф'єва поранили у живіт, і він був змушений відвести свій загін до сусіднього села. Тим часом, загін повсталих селян (з них 50 вершників), озброєний вилами і дробовиками, розгромив колгоспи у селах Поляхове і Рідка [6, арк. 88]. Загальну кількість озброєних повстанців з'ясувати складно. Про досить велику їх кількість свідчить те, що повстанці діяли одночасно у двох райо-

нах. За повідомленням від 5 березня – загін з 200 чоловік, озброєних рушницями, обрізами та холодною зброєю з'явився у селах Рідка та Турівка Теофіпольського району. Тут в результаті збройного зіткнення був поранений начальник загону ДПУ Методієв. Місцевий загін міліції просив про збройну допомогу, бо були припущення, що повстанці рухатимуться на районний центр Теофіполь [8, арк. 10].

На боротьбу з повстанцями до Антонінського та Теофіпольського районів було спрямовано загін курсантів київської школи міліції та батальйон кавалерії з кулеметним взводом. Після розгрому повсталих розпочалися масові арешти [6, арк. 90].

За даними на 9 березня великий повстанський загін діяв у Грицівському районі, де на той час хвилюваннями було охоплено 38 сіл. На боротьбу з повсталими було кинуто ескадрон 8-го полку разом з загonom місцевих партійців. За деякими даними, загін чисельністю до 150 чоловік, озброєних рушницями, був сформований у селах Новолабунь, Троєщина, Юрівщина та Добрі Лози. Районне керівництво боялося оточення райцентру – у Грицеві всюди були розставлені пости, місто охороняли червоноармійці та озброєні партійці. За повідомленням від 13 березня, хвилюваннями було охоплено вже 42 села району [8, арк. 18, 22].

Масові репресії розпочалися практично від самого початку селянських виступів. Вже на 4 березня: всього по округу було заарештовано (за тогочасною радянською термінологією – "із'ято") 427 осіб з числа організаторів хвилювань та "контрреволюційного" елементу. Серед заарештованих було: куркулів – 154, середняків – 218, бідняків – 38, інших – 12, духовенства – 5 [6, арк. 98, 99]. Ці дані красномовно спростовують тезу "доперебудовної" радянської історіографії про опір заходам радянської влади на селі лише незначної частини селянства – так званих "куркулів" [3, С. 227, 228]. Дані шепетівського окружного КП(б)У свідчать про те, що більше половини заарештованих були середняками.

За даними ДПУ на 24 березня у ході масових заворушень у Шепетівському окрузі було вбито 30, поранено 49 і побито 183 селян. Дані є неповними – у зведенні фігурують лише 8 із 13 районів округу. Що стосується представників радянської влади, то їх було вбито 15, поранено 32, побито 280 (відсутні дані по Старокостянтинівському району) [8, арк. 26, 27].

Підсумовуючи сказане вище, слід відзначити, що селянські заворушення у Шепетівському окрузі, викликані першою хвилею колективізації і розкуркулення, мали певні особливості:

- Масштаби селянських заворушень були викликані шаленими темпами колективізації, нав'язаними районним керівництвом;

- Слід відзначити важливу роль духовенства в організації селянського опору. Через переслідування церкви влада в очах селянства остаточно втратила легітимність, посилювались есхатологічні настрої. Саме успіхи у боротьбі за свободу віросповідання надихнули селян Шепетівського округу на рішуче обстоювання своїх соціальних і громадянських прав;

- Селяни різних національностей – українці, поляки, німці, однаково реагували на владне свавілля, а, відтак, усі національні групи взяли участь у масових заворушеннях;

- Особливістю антирадянських виступів у прикордонному Шепетівському окрузі полягала в тому, що селяни сподівалися на неминучу війну між СРСР та Польщею, яка, на думку повсталих, мала покласти край колективізаційним заходам;

- Влада зуміла придушити повстання завдяки швидкій його локалізації, відсутності у повсталих єдиного керівного центру, достатньої кількості зброї та боеприпасів.

Проте масові селянські виступи засвідчили надзвичайну опозиційність селянства щодо радянської влади, селянство було єдиною групою в УСРР, яка чинила масовий і в т. ч. збройний опір сталінському режимові. Очевидно, що рішення про майбутню пацифікацію України голодом-геноцидом було не в останню чергу продиктоване наростаючим опором українського селянства.

1. Безотосний М. Т. Україна в добу сталінщини: історія опору (монографія). – К., 2002. 2. Бем Н. Відображення суспільних настроїв у взаєминах українського селянства та інтелігенції (1928-1930рр.) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2007. – №16. 3. Бем Н. Ставлення українського селянства до ліквідації куркульства як класу та суцільної колективізації сільського господарства (1930-1931 рр.) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2003. – №9. 4. Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1919 – березень 1930 рр.). – Вінниця, 1997. 5. Васильєв В. Ю. Селянський опір колективізації в Україні (1930-ті рр.) // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – К., 2005. – №31. 6. Інформація в ЦК КП(б)У про масові селянські волінки в окрузі, листування з Бердичівським окружкомом КП(б)У та іншими установами по організаційних, спеціальних та інших питаннях. – Державний архів Хмельницької області, ф. П-459, оп. 1, спр. 47, арк. 1–99. 7. Інформація в ЦК КП(б)У про політичне положення округу у зв'язку з масовими селянськими виступами; відомості про хід колективізації та про факти викривлення генеральної лінії партії. – ДАХО, ф. П-458, оп. 1, спр. 324, арк. 1–244. 8. Действия кулацких банд в районах Шепетовского округа в период коллективизации (сводки, поступившие в окружной комитет КП(б)У). – ДАХО, ф. П-458, оп. 1, спр. 326, арк. 1–27. 9. Кульчицкий С. Оппортунистический коллективизации // История украинского селянства: Нариси в 2-х т. / НАН України; Інститут історії України / В. А. Смолій (відп. ред.) – К., 2006. – Т. 2.

Надійшла до редколегії 27.01.10

І. Патріляк, канд. іст. наук, доц.

ВИСВІТЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ В ДОКУМЕНТАХ ГІТЛЕРІВСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ

Стаття присвячена дослідженню висвітлення діяльності українського націоналістичного підпілля у документах німецьких спецслужб в період окупації України гітлерівцями.

The article is devoted research of lighting activity of the Ukrainian nationalistic underground in the documents of the German special services in the period of occupation of Ukraine by hitlerites.

Питання впливу українського визвольного руху на ситуацію в Україні в роки Другої світової війни є надзвичайно складним і дискусійним. Адже, з одного боку, стверджується, що діяльність ОУН, а згодом УПА, були малопомітними і в масштабах світового протистояння не відігравали жодної суттєвої ролі навіть для долі України, з іншого – наголошується на тому, що власне

історія визвольного руху була домінуючою, а всі інші моменти світової війни на території України були поряд із нею малозначущими епізодами. Для того аби скласти справді об'єктивну картину того наскільки широким, або навпаки непомітним, був український визвольноповстанський рух слід звертатися до різних комплексів джерел, зокрема й до джерел, що виходять від тих